

מניעת תמותה או נזק ניכר של השיח או העץ
ולא לצורך פרחי אותה עונה.

והנני בזה ידידוש"ת

סימן מד

בדין השקאת גינה באינו מתכוין

קבלתי מכתבך וז"ל, "שמועות סותרות
בדעת מרן הגרי"ש אלישיב
(שליט"א) זצוק"ל בענין הפעלת מזגן
שהצינור שדרכו יורדים המים יורד לגינה
על צמחים: א. בספר "תודעת השמיטה"
(סעי' מח והביאו בדרך אמונה פ"א צה"ל
ס"ק יח) כתב "ולפ"ז אין להפעיל מזגן
אם עי"ז יטפטפו מימיו במקום שיש בו
צמחים באופן שאסור להשקותם". ב. בספר
"משמרת השביעית" (פ"ז סעי' ז הערה
16) כתב "וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב
דבודאי יש להתיר בזה. [ומש"כ בתוך
ההלכה דראוי להטותו למק"א, מדנפשיה
הוא]. ג. בקונטרס "לקנות חכמה" מהרב א.
צ. ישראלזון כתב "אבל מותר להפעיל מזגן
אפילו כשצינור המים זורם לגינה, מכיון
שאין שופך את המים בידים אלא זה דבר
הנעשה מעצמו, אבל אם הוא מרוצה מזה,
אסור". ע"כ לשון הכותב.

ונקדים את אשר עולה מדברי מרן רבינו
בעצם ענין דבר שאינו מתכוין בשביעית.

הנה במלאכת שבת אנו מוצאים בדברי חז"ל
(ביצה יג ע"ב, חגיגה ע"ב ועוד), את היסוד
של מלאכת מחשבת, ומקור הדין שבשבת
יש מלאכת מחשבת מבואר ברש"י (חגיגה
י) "מלאכת מחשבת בשבת לא כתיבה אלא
במשכן הוא דכתיב ולפי שסמך בפרשת

ויקהל פרשת שבת לפרשת משכן אנו למדים
מלאכת מחשבת לשבת", ומחמת כן מצאנו
שהעושה מלאכה שאינה צריכה לגופה
בשבת פטור (רש"י שבת לא), ומקלקל פטור
(חגיגה י ע"ב), ועוד. והנה בשביעית לא
מצאנו מקור למלאכת מחשבת, והתוספות
בסנהדרין (כו ע"א ד"ה לעקל) כתבו דשאני
שביעית משבת דמלאכת מחשבת אסרה
תורה, והא מתעבדא מחשבתו, אבל גבי
שביעית אין לאסור רק היכא שמשביח
הקרקע דמכיון שאין מלאכת מחשבת בעינן
שיהא השבחה בפועל, אמנם בתוספות
במו"ק (יג ע"א ד"ה נטייה) ביאר דמחמת
דלא בעינן מלאכת מחשבת, אין פטור של
דשא"מ ומלאכה שאינה צריכה לגופה
וחייב, הרי דהעדר דין מלאכת מחשבת
פעמים דהוי סיבה לחיוב בשביעית טפי
מבשבת. כגון בארעא דחבריה אע"פ שאין
מכוין ליפות. אמנם פעמים בשביעית קיל
טפי מחמת שאין בה מלאכת מחשבת, דכל
שלא הושבחה הקרקע בפועל אינו חייב.
מכל מקום העולה, שיש לאסור דבר שאינו
מתכוין בשביעית הואיל ואין בשביעית
מלאכת מחשבת. ודאיתנא להכא, היה מקום
לדון שיסוד החלוקה שאין בשביעית מלאכת
מחשבת, תהיה נפק"מ בהרבה מלאכות,
הנה נחלקו הראשונים במי שיוצא מן הבית
וסוגר את הדלת כשאין כוונתו לצוד את
הבהמה אלא כוונתו לסגור את הדלת לדעת
הרשב"א אינו עובר על מלאכת צד, ואילו
לדעת הר"ן עובר (ראה ר"ן שבת דף קו ע"ב)
. והנה רבותינו האחרונים התקשו בביאור
שיטת הרשב"א שהרי סגירת הדלת הוי פסיק
רישא. ופירשו דברי הרשב"א דכשאדם סוגר

את הדלת לכאן זה רק גרמא, שהרי אינו צד את הבהמה בידים, אלא שהחיוב הוא מכיון שבשבת מחייבים על מלאכת מחשבת והוא חשב לצוד, ולכן הגם שפעולתו הינה גרמא, כוונתו הופכת למלאכה, אולם כאשר הוא מתכוין רק לסגור את הדלת ללא כוונה לצוד הרי הוא פטור.

וכדברים הללו דמלאכת מחשבת הוי סיבה לחיוב אנו למדים בדין זורה ורוח מסייעתו, יעויין בסוגי' בב"ק (דף ס) ומ"ש באבן העוזר (סי' שכח).

ולכאורה מכאן ה' לנו ללמוד, שאם תיעשה מלאכה בשביעית בגרמא, לדוגמא, הסרת גג מהעציצים (עיין שביתת השבת זורע י, ומנח"ש ח"ב סי' כו) הרי מכיון שאין מלאכת מחשבת בשביעית (כמו בשבת) המסוגלת להפוך גרם מלאכה למלאכה, יהא אסור רק מדרבנן גם למ"ד דתולדות חייב מה"ת (אמנם בחזו"א דן דבכה"ג הוי כזורע ע"מ להסיר הגג וה"ז זורע בשדה).

עוד מצאנו להמבי"ט בקרית ספר (פ"א ופ"ח מהל' שבת) שדן היאך יכול להתחייב בזומר וצריך לעצים על שתי מלאכות, ותירץ הקרית ספר כי עשיית פעולה אחת שתגרום שיתחייב עבור שתי פעולות זה דין בשבת שיש בה יסוד של מלאכת מחשבת ומכיון שמחשבתו היתה עבור שני דברים לכן מתחייב בשתי מלאכות, אבל בדבר שאין בו מלאכת מחשבת הרי הוא מתחייב רק על פעולה אחת, כלומר, הפעולה העיקרית גוברת על הפעולה המשנית. ואין להקשות על המבי"ט מדברי הגמ' בכריתות (יג ע"ב) יש אוכל אכילה אחת וחייב עליה ארבעה

חטאות, או הגמ' במכות (כא ע"ב) שיש חורש שעובר כמה עבירות בפעולת חרישה אחת. כי הגמ' עוסקת בכה"ג שיש חפצא של כמה איסורים כגון – שחרש בבהמות כלאים, ואם זה נעשה בשבת אז גם עבר על חרישה בשבת, אבל חידושו של המבי"ט הוא בדבר של עשיית מלאכה שהמלאכה היא אסורה – והוא עשה פעולה אחת, ורק מכיון שיש בו משום מלאכת מחשבת אנו מתיחסים למחשבתו, ומכיון שכוונתו נעשית עבור תכלית כפולה הרי הוא חייב שתיים. ולכן בשביעית שאין בה גדר של מלאכת מחשבת לא תהא מלאכה בשביעית שתחייב בשני איסורים.

ועפ"י יסוד זה דבשביעית אין דין מלאכת מחשבת, כתב מרן רבינו זצוק"ל בתשובה (שנדפסה במפרי הארץ ומשם בקובץ תשובות ח"א סי' רל) שלענין שבת אם אחד כותב ביד שמאל ה"ה פטור שזה חסרון במלאכת מחשבת, אבל בשביעית ודאי שחייב, אמנם אם יש שינוי באיכות הפעולה אז גם בשביעית הגם שאין גדר של מלאכת מחשבת אין זה אסור מדאורייתא.

אמנם מצאנו לאגלי טל שכתב להוכיח דאף בשביעית יש מלאכת מחשבת (מלאכת חורש סעי' א סוף אות א) וראיתו מהא דחילקה המשנה בין שלו לשל חבירו, שבשלו אסור דחשיב שרוצה ליפות הקרקע ובשל חבירו פטור משום דאינו מתכוין לכך, הרי דיש מלאכת מחשבת בשביעית, ועוד הוכיח מדברי התוספות (מו"ק ד ע"ב ד"ה מפני) דכתבו דבשביעית מותר ע"י שינוי, הרי דס"ל דיש בשביעית דין מלאכת מחשבת. אמנם עפ"י הדברים שהבאנו לעיל מדברי

מרן רבינו זצוק"ל לחלק בין שינוי באיכות הפעולה לשינוי באופן הפעולה הרי אפשר לומר דדברי התוספות נאמרו דווקא בשינוי באיכות המלאכה.

אלא דיש לעיין בדברי התוספות בכמה מקומות אם משאצ"ג ודשא"מ בשביעית אסור, דבסנהדרין (כז ע"א) מבואר דדשא"מ אסור מהא ד"חזיא לההוא גברא דהיה כסח בכרמיה, אמר להן, כהן וזומר, אמרו לו יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך" והקשו שם בתוס' (ד"ה עקל) דהרי משביח הכרם ותי' "דעביד ליה באותו ענין דודאי קשה ליה דליכא לחייבו משום נוטע כדאמרינן גבי שבת, דשאני גבי שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה והא מתעבדא מחשבתו, אבל גבי שביעית אין לאסור רק היכא דמשביח הקרקע אבל הכי קשי לה ובכה"ג שרי". ומבואר דבאופן דלא קשי לה אסור, הרי דדבר שא"מ אסור.

וכן הוא בתוס' בגיטין (דף מד ע"ב ד"ה שנתקווצה) גבי הא דאיתא בשבת התולש עולשין והמזרד זרדין אם לייפות הקרקע כלשהוא חייב, ובארעא דחבריה פטור, וכתבו התוס' דבשביעית לא מיפטר משום מלאכה שא"צ לגופה. וכן התוס' במו"ק שהבאנו לעיל (דף יג ע"א ד"ה נטייה) "אבל גבי שביעית לא בעינן מלאכת מחשבת", הרי מבואר בדברי התוס' דאין פטור של דבר שא"מ בשביעית.

ועפ"ז יש מקום לדון בהא דפסקינן כרבי שמעון דדבר שאינו מתכוין מותר, אפשר דהיינו דווקא בשבת דבעינן מלאכת מחשבת, אבל בשאר איסורים שבתורה

יהי' אסור, ואכן כן כתבו התוספות בשם בעל השאילתות (שבת קי ע"ב ד"ה תלמוד לומר). הרי דענין מלאכת מחשבת הוי סיבה להחמיר בשביעית מבשבת הן בעושה בשינוי והן בדשא"מ, דבשבת פטור משום שאינו מלאכת מחשבת ובשביעית חייב דלא בעינן מלאכת מחשבת.

נמצינו למדים, דלכאורה אם אין מלאכת מחשבת בשביעית הרי דשא"מ אסור, וכך משמעות דברי התוספות, ובאג"ט כתב דמהא דחילק התנא להקל בשל חבירו משמע שיש מלאכת מחשבת בשביעית ואם כן דשא"מ מותר. (אמנם בכל דשא"מ יש לדון אם אין בזה איסור מחמת מראית עין או מסיבה אחרת). ויש לעיין בתשובת מרן החזו"א בדבר זריעה להתלמד הנדפסת בשו"ת אהלי יצחק (סוף סי' ח), ובדברי מרן החזו"א בספרו (סי' כ סק"ה) ואכמ"ל. וראה להלן מ"ש עוד מדברי מרן החזו"א.

ונשובה לנידון דידן אודות מה ששאלת, לגבי מים היורדים מן המזגן לגינה. הנה הלכה למעשה אביא הלשון ממ"ש בספר דיני שביעית במהדורה הראשונה (פרק יא סעי' ו, וכבר ציינו שבמהדורה זו כשכתבנוה זכינו להביא כמעט כל דבר ודבר לפני מרן רבינו זצוק"ל). "כששוטפים רצפה בבית ובמרפסת מעל לגינה, יש להזהר לכתחילה שלא ישפכו המים לגינה כדי שלא לגרום להשקאה מיותרת, ובפרט כשנהנה מהשקאה זו". וכעין זה כתב בתודעת השמיטה (שם) בשם רבינו זצוק"ל ש"השוטף רצפה במרפסת והמים זורמים דרך המרזב לגינה, אם המים ללא חומרי ניקוי יש להקפיד שלא יזרמו המים לגינה

אף שאין מתכוין לכך". (כתב לשון "יש להקפיד" בעוד שבדיני שביעית כתוב "יש להזהר" אבל הן הן הדברים) וכבר ציינת במכתבך שמרן הגר"ק שליט"א בספר דרך אמונה (פ"א צה"ל י"ח) כתב שמרן החזו"א ציוה בשביעית לפנות "ברז שיצא מביתו וסופו יצא לחוץ במקום צמחים וכו' למקום שאין צומח". ומשמעות הדברים שמרן החזו"א החמיר למנוע השקאה אפי' בצמחים שצמחו מעצמם (ודבר זה מובא גם בספר אורחות רבינו ח"ב עמ' שמח).

ובטרם נבוא להרחיב בענין הוראת מרן רבינו זצוק"ל אודות דבר זה יש להקדים ולדון בהאי דינא בשבת קודש. דהנה פסק המחבר (סי' שלו ס"ג), "האוכלים בגינות אסורים ליטול ידיהם על העשבים, שמשקים אותם, אע"פ שאינם מכוונים, דפסיק רישא הוא". ובנו"כ שם דנו אם אוכל בגינה של אדם אחר שאינו אוהבו אם ניתן להתיר משום פסיק רישא דלא ניחא ליה. ובמ"ב (שם ס"ק כז) הביא דבר זה במחלוקת הוא, שיש מתירין, "והרבה פוסקים אוסרים אף בפסיק רישא דלא ניחא ליה לכתחילה". אמנם יש מהאחרונים דדנו להקל בדבר, וטעמם דמכיון דמלאכת הצמיחה אינה באה מיד לא חשיב פסיק רישא, וראה מש"כ בזה בשו"ת ארץ צבי (סי' קיב ד"ה אמנם ובהמשך שם מה שהביא בזה). ולהלכה למעשה, הכרעת השו"ע והנו"כ דחשיב פסיק רישא.

אלא דלענין שביעית, יש צד להקל בזה יותר משבת, ומאידך יש צד לדון בזה להחמיר. בעצם הדבר, הרי חלוקה השקאה בשביעית מבשבת, שבשביעית איסורה מדרבנן ובשבת מדאורייתא שהיא תולדה דזריעה. וא"כ

הנדון בשביעית הוא בדבר שאינו מתכוין – בפסיק רישא במילי דרבנן. אלא דמאידך בשביעית עדיין יש לדון משום שביתת הארץ. אולם כבר הבאנו בכמה מקומות שס"ל למרן רבינו זצוק"ל שאף לדעת מי שחושש לשביתת הארץ, היינו דווקא במילי דאורייתא אבל במילי דרבנן אין לחשוש. ולכן גם במקום שיורדים המים על הגינה שלו, אין בזה משום שביתת הארץ.

אלא דיש לעיין במה שפתחנו אודות דבר שאינו מתכוין בשביעית. דהא דדנו האחרונים להקל בש"ק בגינה של אדם אחר היינו מחמת שאינו מתכוין, והרי לכאורה אם אין מלאכת מחשבת בשביעית יש לאסור דשא"מ, אמנם הבאנו לעיל מכמה משניות במסכת שביעית דדבר שא"מ מותר וכן נראה מהדין של הוצאת זבלים (פ"ג מ"א) דבאופנים מסויימים רשאי להעמיד ערימות בשדהו ואינו חושש שמזדבל אותו מקום. וכן בפ"ד מבואר (במשנה א') דמותר ללקט אבנים ועצים ועשבים משדה חברו, ובהתחלה היה מותר אף בשדהו אם אינו מתכוין לתיקון השדה. וכן בהמשך שם (מ"ד) לענין המידל בזיתים מבואר דבצריך לעצים שרי ואפי' שמתקן בכך את הקרקע.

והנה מרן החזו"א (שביעית סי' יח סוף סק"ו) ביאר ענין שהקלו בדשא"מ בשביעית בדרך אחרת, שהקשה החזו"א למ"ד תולדות דאורייתא היאך רשאי לעשות אשפתות בשדה, והרי אותו מקום שעליו מונחת האשפה מזדבל, וצריך להוסיף דא"א לומר שפטור מחמת דין דבר שאינו מתכוין כבהלכות שבת, שהרי אין בשביעית דין מלאכת מחשבת, וחידש החזו"א "ואפשר

דמן התורה אינו אסור אלא במתכוין, וכל שאינו מתכוין לעבודת הארץ אינו אסור אלא מדרבנן. ודימה הדבר לדברי רשב"ג שהתיר לחרוש בשדה כדי ללמד הפרה (ועוד דן בזה החזו"א בסי' יט סק"ב, וסק"ד, וסקי"ד).

[ויש להתבונן דדשא"מ משמעותו הוא שעושה דבר המותר ובעקבותיו בא דבר האסור ואם הוא פס"ר שודאי יבוא האיסור בעקבותיו – אסור מה"ת ואם עושה מלאכה כשכוונתו לכוונה אחרת ממה שמלאכה זו מיועדת נקרא מלאכה שא"צ לגופה, וכאן חידש החזו"א שגם שעושה מלאכה שהיא בעצמה אסורה רק שאינו מתכוון אליה כי בכונתו להעמיד ערימות חשוב כדבר שא"מ].

עכ"פ מבואר דלדעת מרן החזו"א קיל דבר שאינו מתכוין בשביעית מבשבת, שכל האיסור בשביעית הינו דווקא כשמתכוין, ולפ"ז לכאור' בנדו"ד במלאכה האסורה מדרבנן ודאי אי אפשר לאסור כל שאינו מכוין להשקאה. ומסתבר דמה שמרן החזו"א שינה מקום הברז שלא ישקה צמחים, היה מחמת שהחמיר על עצמו או מחמת שחשש למראית עין. וראיתי בדברי מרן הגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני פ"א ה"י עמ' קג) דאכן הקל בזה מעיקר הדין, אלא דלא התיר אם אינו מוכח שאינו מכוין להשקאה (וכהא דאיתא בירושלמי דבהמתו וכירתו מוכחת עליו) דחיישינן למר"ע ולכן צריך שיהא בהמתו וכירתו מוכחת עליו או שנאמר שדי בכך שהמים יורדים מהמזגן – להוכיח דאינו עוסק בהשקאת הגינה.

וכבר הבאנו מדברי מרן רבינו הגריש"א זצוק"ל שהיה מציין שיש דברים דשאני שביעית לקולא מחמת שאיננה מלאכת מחשבת, ויש דברים שמחמת כן שביעית חמירא, והיה גם מציין דברי התוספות בחולין (ח ע"א) שמהם עולה שכלפי שבת די שנעשתה מחשבתו, ובשאר איסורים בעינן שתיקונו יהא יתר על קילקולו.

אבל בעצם הדבר נראה דמרן רבינו אכן חשש דדשא"מ בשביעית חמיר מבשבת, ולכן לדינא לדעת מרן רבינו הגריש"א זצוק"ל יש להזהר לכתחילה להביא מים נקיים משטיפת ריצפה או מזגן ע"ג צמחים, דאף דהוי דבר שאינו מתכוין הרי בשביעית שלא בעינן מלאכת מחשבת יש להחמיר גם בדבר שאינו מתכוין, ורק כאשר מעורבים במים חומרי ניקוי התיר משום דאין זה השקאה המועילה אלא אדרבא יתכן והמים יגרמו נזק לצמחים.

סימן מה

בענין הכנת קרקע לזריעה³

עם סיום בנית הבנין החדש של ביהמ"ד נדרשנו מאת העיריה - כתנאי לקבלת "טופס ארבע" (לסיום הבנין) לפנות בשנת השמיטה עפר שנערס על ידי הקבלן שבנה את הבנין - בשטח שאינו של ביהמ"ד, ³ מריש היה בדעתי שלא לפרסם סימן זה, כי לא הי' ברור לי עד כמה זכיתי לדון בענין לפני מרן רבינו זצוק"ל אולם ראיתי שרבה המכשלה ואף יהודים החרדים לדבר ד' נכשלים בהכנת מקום לזריעה ואולי הפירסום יעזור. (ועיין הליכות שדה 186 מ"ש הגר"ש רייכנברג).